

EROL GÜNGÖR'ÜN AHLÂK ANLAYIŞI

Doç. Dr. Recep KILIÇ*

Erol Güngör ahlâk meselesi ile tecrübi psikoloji ve sosyal psikoloji açısından ilgilenir. Bu sebeple ahlâki konu edinen pek çok akademik yazısı ilk bakışta ahlâkla ilgili görünmesine rağmen esasta psikoloji çalışmasıdır. Bu yüzden ahlâk anlayışını ortaya koymayı hedeflediğimiz bu tebliğde psikoloji ile ilgili çalışmalarını inceleme konusu edilmemiştir. Erol Güngör'ün ahlâk anlayışını "Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk" (İstanbul 1995; *Metinde APSA şeklinde kısaltılmıştır*) ismiyle kitap haline getirilmiş olan 1974'te yazdığı "Ahlâk Psikolojisi" ile, 1975'te yazdığı "Sosyal Ahlâk" isimli çalışmalarını esas alarak inceleyeceğiz. Bu eserde de ahlâka bakış açısı esasen ağırlıklı olarak psikolojiktir. Ama ahlâk problemlerinin yoğun olarak ele alındığı esas çalışması budur. Profesörlük takdim tezi olarak hazırladığı beirtilen 1993'te Hollanda Akademisyenler Birliği tarafından yayımlanmış olan "Değerler Psikolojisi" (*Metinde DP şeklinde kısaltılmıştır*) isimli eseri büyük çapta ahlâki değerlerin incelendiği ahlâkla ilgili önemli bir çalışmasıdır. Bu eser de esasen bir ahlâk psikolojisi çalışmasıdır. Erol Güngör'ün son derece önemli iki eseri olan "İslamın Bugünkü Meseleleri" (*Metinde İBM şeklinde kısaltılmıştır*) ile "İslam Tasavvufunun Meseleleri" isimli eserlerinde ahlâk ile ilgili kısım son derece az ve dolaylıdır.

Erol Güngör'ün ahlâk anlayışını beş ana başlık halinde ele alacağız. Bu başlıklar sırayla "Ahlâkın Temellendirilmesi", "Ahlâkın Kaynağı", "Toplumdaki Değişim Karşısında Ahlâkın Değişmezliği", "Ahlâki Tutarsızlık" ve "Ahlâkın Din ve Hukuk ile İlişkisi"dir.

Bu konulara geçmeden önce bir konuyu açıklığa kavuşturmamız gerekecektir. Erol Güngör'ün ahlâk meselesine tecrübi psikoloji ve sosyal psikoloji açısından yaklaştığını belirttik. Burada "ahlâki psikoloji açısından ele almak ne demektir?" şeklinde bir sorulabilir. Dolayısıyla önce bu sorunun cevabı üzerinde yoğunlaşmak istiyorum.

Ahlâk, felsefenin en eski problemlerinden biridir. Ahlâkın bir felsefe problemi olarak ele alınmasının tarihini Sokrat'a, belki daha da eskiye götürmek mümkündür. Dolayısıyla ahlâkın psikolojinin konusu olması, felsefeye göre son derece yenidir. Bu sebepten de ahlâk psikolojisinin ne olduğunun anlaşılması gerekir. Bu da öncelikle

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Recep KILIÇ

ahlâk felsefesinin problem alanının belirlenmesini gerekli kılar. Erol Güngör de Değerler Psikolojisi'ne ahlâk felsefesi ile ahlâk psikolojisi arasındaki ayrımı orkaya koyarak başlar. Şimdi onu takip ederek ahlâkın bir psikoloji problemi olarak ele alınmasının ne demek olduğunu açıklığa kavuşturmaya çalışalım.

Sokrat'tan günümüze kadar ahlâk alanında felsefenin cevabını bulmaya çalıştığı soru, "ahlâki iyi"nin ne olduğu sorusudur. Ahlâki iyinin neliği konusunda, yani "iyi nedir?" veya "iyi olmak nedir?" sorusuna verilen cevaplar yalnızca değişik kültür ve çevrelere, değişik şahsiyetlere sahip insanlar arasında farklar göstermekle kalmamış, aynı zamanda bu soruları düşünme ve araştırma konusu yapmış filozoflar arasında da çok farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum hayli pozitivist bir ton kazanmış olan ilim geleneğinin ahlâk problemini geri atmasına sebep olmuştur. Gün geçtikçe gelişen sosyoloji ve sosyal antropoloji araştırmaları, değer hükümleri konusunda tam bir "kültürel relativizm" in hakim olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu durum karşısında bilimsel doğrulama yöntemini esas alan felsefe geleneğine mensup filozoflar için ahlâk, anlamını kaybetmiş, ahlâk önermeleri anlamlı birer önerme sayılmamaya başlanmıştır. Böylece ahlâk, felsefenin değil de psikolojinin konusu olarak görülmüştür.

Ahlâkın psikoloji konusu olmasıyla; ahlâki değer ne olduğu, ahlâk kurallarının nasıl tesbit edileceği değil de, birtakım ahlâk kurallarının niçin benimsenmesi gerektiğinin psikolojik sebepleri araştırılmaya başlanmıştır. İnsanları ahlâk kurallarını benimsemeye sevkeden psikolojik sebepleri araştırmak Erol Güngör'ün ifadesiyle bir "psikolojik meseledir ve dolayısıyla ahlâk bir ilim konusu olunca psikolojinin bir sahasını teşkil eder" (DP, 9).

Ahlâki bir psikoloji konusu olarak gören mantıkçı pozitivistler, ahlâk konusunda klasik felsefeye tamamen zıt bir tavır takınmışlardır. "Onlar için artık 'iyi nedir' veya 'neyin yapılması daha iyi olur', 'hangi türlü davranış gereklidir' gibi soruların bir anlamı kalmamıştır." (DP; 10) Ayrıca bu insanlar psikolojiye bugün onun bir ilim olarak benimsemeyeceği "ahlâkın niçin (nasıl değil) öğrenildiğini araştırma" fonksiyonunu yüklemişlerdir. Buradaki niçin suali, ahlâkın sosyal ve psikolojik fonksiyonlarına işaret etmek üzere kullanılmaktadır. Ahlâk kuralları psikolojik ve sosyal bakımdan neye yarar? modern psikoloji fonksiyonu araştırmaya yönelen "niçin sorusu yerine olguyu ortaya çıkarmaya yönelen nasıl sorusu üzerinde durmaktadır." (DP, 10-11)

Ahlâkın problem sahasını tesbit etmek ve bu problemlerin hangi disiplinlerin konusuna girebileceğini görmek için ahlâk konusunda psikoloji ve felsefenin ayrılık noktasını bulmak gerekir. Felsefe -özellikle klasik felsefe- ahlâki iyinin mahiyetini ve iyiliğin neden ibaret olduğunu psikoloji ise iyi fikrinin nasıl doğup geliştiğini, insanların hangi hal ve şartlarda neyi "iyi" olarak kabul ettiklerini araştırmaktadır.

"Ahlâkta ampirik araştırmanın dışında kalan her türlü normatif düşünce ve aynı zamanda ahlâki düşünce ile ilgili lojik, semantik, epistemolojik problemler felsefenin inceleme konusu olmaktadır." (DP, 12) Dolayısıyla Erol Güngör ahlâk ile ilgili çalışmalarında bu tür problemler üzerinde durmamıştır.

EROL GÜNGÖR'ÜN AHLÂK ANLAYIŞI

“Ampirik ve descriptiv ahlâk araştırmaları birer ilim (psikoloji, sosyoloji gibi) konusudur... Filozof bir taraftan neyin iyi ve doğru olduğunu bulmaya (normatif etik) çalışıyor, bir taraftan da bir şeye iyi veya doğru demekte niçin ve nasıl haklı olduğunu isbat etmek (meta-etik) durumunda bulunuyor. (DP, 12)

Ahlâkı konu edinen ilimler etnoloji, tarih, sosyal antropoloji, sosyoloji ve piskolojidir. Bugün etnoloji, sosyoloji ve sosyal antropoloji, birbirlerine çok yakın bir şekilde, toplumların ahlâk sistemlerinin gelişmesi ve değişmesi veya bu sistemlerin tasviri hakkında bize bilgi verirler. Psikoloji ise “daha ziyade ahlâkın insan ferdeinde geçirdiği macerayı -ahlâk normlarının teşekkülü ve benimsenmesi, zeka vs.- olan ilişkileri, iç kontrol mekanizmalarının mahiyetini inceliyor. (DP, 15)

İleriki sayfalarda da görüleceği gibi ahlâkı bir psikoloji problemi olarak ele almış olan Erol Güngör, yapmış olduğu tesbit ve değerlendirmelerinde sosyal bilimci kimliğine her zaman sadık kalmıştır.

AHLÂKIN TEMELLENDİRİLMESİ MESELESİ

Ahlâkın temellendirilmesi meselesi ile insan için “ahlâklı olmanın niçin gerektiği” sorusunun cevabı aranacaktır. Bu konunun hem felsefeciler hem de sosyal bilimciler tarafından çözüm getirilmeye çalışılan bir mesele olduğunun farkında olan Erol Güngör filozofların değil de sosyal bilimcilerin açıklamalarına yer verir. Felsefi tahlil gerektiren önemli tesbitlerde bulunur. Fakat bunlarla ilgili felsefi tartışmalara girmez. Bu tür tahlilleri ehline bırakır gibi bir tavır içindedir.

Erol Güngör'e göre ahlâk, toplum hayatının olmazsa olmaz türden şartlarından biridir. Çünkü “ahlâk olmazsa toplum hayatı denen şey de olmaz, yani insanlar birarada yaşayamazlar... Neyin iyi, neyin kötü olduğu hakkında ortak bir anlayış bulunmasaydı, insanlar arasında düzen ve huzur yerine tam bir kargaşalık hüküm sürerdi.” (APSA, 18)

Ahlâkın konusu insan davranışlarıdır. Ahlâkı değerlendirmeye konu olan insandan başka bir canlı yoktur. Ayrıca ahlâka konu olmayan insan da yoktur. Bu anlamda bizim kötü bulduğumuz davranışları yapan insana bile “ahlâksız” demek mümkün değildir; “Çünkü her insanın bir ahlâkı ve her toplumun bir ahlâk sistemi vardır. Bizim günlük hayatta ahlâksız diye vasıflandırdığımız insan, ahlâksız değil kötü ahlâklıdır.” (APSA, 20)

Sadece insan davranışlarının ahlâkı değerlendirmeye konu olmasının Erol Güngör'e göre iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi insanın iyi ile kötüyü ayırdedebilecek bir zihin yapısına sahip olması, ikincisi ise insanların birarada yanyana toplum halinde yaşamaları gerçeğidir. Kısaca insan, akıllı olduğu ve toplum halinde yaşadığı için, ahlâkı değerlendirmeye konu olmaktadır.

Hayvanların yapıp etmeleri dile getirdiğimiz birinci sebepten dolayı ahlâkı değerlendirmeye konu olmaz. “Çünkü onların zekaları ‘iyi’ ve ‘kötü’ hareket kavram-

Doç. Dr. Recep KILIÇ

larının doğmasına, üstelik bu davranışların mükafat ve ceza ile karşılanabilmesi için, bir sosyal düzenin kurulmasına yetecek kadar gelişmemiştir.” (APSA, 11) İnsanın iyiyi kötüden ayırtedecek bir zeka seviyesine sahip olması ahlâki değerlendirmeye konu olması için gereklidir. Ama tek başına yeterli değildir. Çünkü zeka sahibi insan başka insanlarla birarada yaşama durumunda olmamış olsa idi ahlâki değerlendirmeye belki de konu olmayacaktı.

İnsanın veya davranışının iyi veya kötü olarak değerlendirilmesi, insanın kendi dışında birisiyle girdiği ilişkide sözkonusu olmaktadır. “Bir insan kötü davranıyorsa onun davranışı başka birine veya bir insan grubuna karşı zararlı sonuçlar doğuracak demektir; iyi davranış ise, yine başkalarının hoşlanacağı ve bu yüzden insanlar arasında iyi geçinme imkanları yaratacak olan bir davranış manasına gelir.” (APSA, 12) Dolayısıyla Erol Güngör’e göre; ahlâki iyi başka insanların hoşlanacağı ve insanlar arasında iyi geçinme imkanları yaratacak olan şey iken ahlâki kötü de bireye veya gruba zararlı sonuçlar doğuran şey olmaktadır. Her iki durumda da ahlâki değerlendirme, toplum hayatı sözkonusu olduğunda ortaya çıkmaktadır.

Ahlâki, toplumun huzuru için vazgeçilmez bir sistem olarak kabul eden Erol Güngör için ahlakın varlığı, bir çeşit tabiat kanunu gibidir. Ona göre “zehirli maddelerle faydalı yiyecekleri ayırtetmek zorunda bulunan insanlar, iyi davranışlarla kötü davranışları ayırteden bir manevi sisteme de sahip olmalıdırlar. Aslında ahlakın varlığı bir çeşit tabiat kanunudur: Suyun bulunduğu yerde nasıl hayat varsa insanların bulunduğu yerde de ahlâk vardır. İnsanlara düşen iş ahlâki en iyi şekle sokmaktır.” (APSA, 20)

Erol Güngör’ün bu tesbiti dinin geliş gayesi ile de örtüşmektedir. Çünkü Hz. Peygamber’in “Ben ahlâki güzellikleri tamamlamak üzere gönderildim” anlamındaki hadisi, dinin de hedefinin, son tahlilde ahlâki güzelleştirmek olduğunu göstermek için yeterlidir.

Erol Güngör’ün bu tesbitleri ile ilgili üzerinde durmamız gereken bir nokta vardır ki o da şudur: Ahlâki iyi ve kötünün yukarıda ifade edildiği şekilde anlaşılması birtakım problemler doğurabilir. Şöyleki: ahlâki iyiyi “başkalarının hoşlanacağı ve bu yüzden insanlar arasında iyi geçinme imkanları yaratacak olan” şey şeklinde anlarsak, sonuçta ahlâki adamı, içinde bulunduğu toplumun eğilimlerine göre hareket eden, sabiteleri olmayan, karakter zaafı olan bir insan olarak anlamış oluruz ki bu sonucu Erol Güngör’ün kendisi de kabul edemez. Çünkü ona göre insanın, içinde yaşadığı toplumdaki ahlâki “değiştirici ve düzenleyici rolü” (APSA, 16) vardır. “İnsanlar kendilerine öğretilen ahlâk kaideleri üzerinde düşünmek, bunları benimsemek veya yanlış bulmak yeteneğine sahiptirler.” (APSA, 11)

Öyleyse ahlâki bir varlık olarak insan sadece toplumun eğilimlerine göre değil de aynı zamanda toplumun benimsemiş olduğu kuralları eleştirmek, yanlış bulmak ve değerlendirip değiştirmek gibi bir durumla karşı karşıyadır. Ayrıca ileride “toplumsal değişim karşısında ahlakın değişmezliği” başlığı altında da göreceğimiz gibi Erol

EROL GÜNGÖR'ÜN AHLÂK ANLAYIŞI

Güngör, ahlâk alanında mutlak ahlâk değerlerinin ve evrensel ahlâk ilkelerinin varolması gerektiğini düşünür. “Filozoflar ne kadar münakaşa ve şüphe ederlerse etsinler, ahlâkın değişmeyen değerleri vardır” (APSA, 22) der.

Ahlâken iyi davranışı “başkalarının hoşlanacağı davranış” şeklinde anladığımız zaman ise mutlak değerlerden ve evrensel ilkelerden bahsedebilmek mümkün olmaz. Erol Güngör’ün “iyi davranış” ile ilgili bu ifadelerini ahlâkın sosyal yönüne işaret etmek üzere yapılmış sosyo-psikolojik bir tesbit olarak görmemiz daha doğru olur. Çünkü o Değerler Psikolojisi’nde , “ahlâki iyi” nedir, nasıl tarif edilmelidir gibi felsefi bir soru çerçevesinde geliştirilmiş olan ahlâk felsefesi ile ilgili görüşleri özetlemekte (DP, 17 vd.), ama bunlar üzerinde derinleşip kendisi herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Kısaca Erol Güngör ahlâki değeri bir psikoloji problemi olarak ele almakta olduğundan felsefi tahlil gerektiren konulara girme ihtiyacı duymamaktadır.

Psikoloji, “değer nedir” ya da “değerin objektif bir temeli var mıdır” şeklindeki bir soru ile ilgilenmez, bu felsefenin cevaplamaya çalıştığı bir sorudur. Ayrıca bunun üzerinde ittifak edilebilen bir cevabı da yazık ki bulunmamaktadır. Bu sebepten Erol Güngör şöyle der: “Eğer ahlâki değer objektif bir temelini bulabilseydik anlaşmazlıklarımızdan kurtulur, kendimize şaşmaz bir rehber bulmuş olurduk. Çünkü bu temeli bulmak, iyi ve kötü konusunda herkesin kabul edebileceği esaslar bulmak demektir” (DP, 18).

Değer problemini psikoloji farklı bir şekilde ele alır. “Psikolojide değerlerin önemi onun objektif bir esasa dayanıp dayanmamasında değil, fakat insan davranışlarının yol göstericisi olarak oynadığı roldedir. Bu bakımdan psikolog değeri sadece bir inanç olarak ele alır ve bu ona yeter.” (DP, 18)

Erol Güngör ahlâkın sosyal yönü üzerinde dururken; ahlâki değer ve kurallar konusunda, ferd ile toplum arasında tam bir uyum olduğunu düşünür. Bu anlamda “ahlâka en uygun davranışlarda bulunan kişi toplumun en çok kıymet verdiği kişi olacak, kötü ahlâk örneği verenler ise toplumun sert tepkileri ile karşılaşacaklardır” (APSA, 18) der. Ancak belirtmemiz gerekir ki bu arzu edilen bir durum olmasına rağmen her zaman gerçekleşmeyebilir. Denebilir ki pratikte ahlâki değer ve kurallar konusunda ferd ile toplum bir gerilim halindedir. Toplumun benimsediği ahlâki değer ve kuralların yanlış olduğunu savunan bir ferdin davranışlarını toplum gayri ahlâki olarak tanımlayacak ve ferd ile toplum arasında bir gerilim yaşanacaktır. Esasen Erol Güngör bu gerilimin farkındadır. Toplumun değişen sosyal gerçekliği ile ahlâkın evrensel değerleri arasındaki ilişki bahsinde bu konu üzerinde etraflıca durma imkanımız olacaktır.

Doç. Dr. Recep KILIÇ

AHLÂKIN KAYNAĞI MESELESİ

Ahlâkın kaynağı meselesi başlığı altında ahlâki kişiliğimizi nasıl kazandığımız sorgulanacak, ahlâki kişiliğin doğuştan mı getirildiği, yoksa çevrenin tesiriyle mi kazanıldığı tartışılacaktır. Burada cevabı aranan esas soru: İnsan davranışlarında soyaçekimin bir rolünün olup olmadığı, eğer varsa bu rolün önemi ve büyüklüğünün ne olduğudur.

Bu sorunun cevabını Erol Güngör "şahsiyet" kavramını inceleyerek bulmaya çalışır. Ona göre şahsiyet ile insanın yapıp etmeleri arasında çok yakın bir ilişki söz konusudur. Çünkü şahsiyet, davranışlarına bakarak bir insan hakkında verdiğimiz genel hüküm demektir.

Ahlâkın kaynağı olarak soyaçekimi kabul edersek bu durumda yapılacak iş, "insan neslini tıpkı cins atların yetiştirilmesinde olduğu gibi fiziki ve fizyolojik bakımlardan ıslah etmek" olacaktır. Kaynak olarak soyaçekim değil de içinde yaşanılan toplum kabul edildiği takdirde de "eğitim yoluyla çocuk ve gençlere istediğimiz şekilde bir ahlâk aşlamak üzere gerekli çalışmaları" (APSA, 13) yapmamız gerekecektir.

Bu konuda Erol Güngör'ün görüşü açıktır. Ona göre ahlâki kişiliğimiz "ne sadece ana-baba yoluyla geçen irsi özelliklerden, ne de sadece toplum içinde öğrenilen davranış kaidelerinden ibarettir." (APSA, 13) Her ikisinin de ahlâki kişiliğin oluşmasında belirli bir rolü olmakla beraber soyaçekimin rolü topluma göre daha azdır ve bu rol doğrudan değil dolaylıdır.

Hemen belirtmelidir ki soyaçekim konusunda bir belirsizlik söz konusudur. İnsan şahsiyetinde aileden gelen bazı benzerliklere rastlandığını inkar etmek mümkün değildir. Ancak "belli bir şahsiyet vasfı olduğu gibi ana-babadan çocuğa geçmekte midir, eğer geçiyorsa bu geçiş nasıl olmaktadır?" sorusunun cevabı bilimsel anlamda bilinmemektedir.

Erol Güngör'e göre ahlâki kişiliğin oluşmasında soyaçekimden ziyade biyolojik faktörlerin rolüne bahsetmek daha doğrudur. Troit bezinin az veya fazla çalışması ile cinsiyet ile ilgili hormonların faaliyeti biyolojik faktörlerin tesirine örnek olarak verilebilir. Mesela sözü edilen hormonların faaliyeti, "insanın daha kadınca veya daha erkekçe şahsiyet vasıfları göstermesinde bir rol oynamaktadır." (APSA, 15)

Ahlâki kişiliğin oluşmasında çevrenin rolünden bahsedilirken kastedilen fizik veya coğrafi çevre değil sosyal çevredir. Dağlık ve soğuk bölgelerde yaşayanların ferdiyetçi, bencil ve saldırgan, sıcak bölgelerde yaşayanların ise yumuşak huylu ve uyumlu oldukları gibi belli fiziki veya coğrafi çevrelerde belli insan tiplerinin yetiştiğini kabul etmek Erol Güngör'e göre son derece yanlıştır. Çünkü fiziki ve coğrafi çevrenin etkisi doğrudan değil dolaylı bir etkidir.

Sosyal çevrenin ahlâki kişiliğin oluşmasındaki rolü oldukça büyüktür. İnsan hangi durumlarda nasıl davranması gerektiğini içinde yaşadığı toplumun ya yetişkin fertlerinden ya da kendi yaşlılarından öğrenir. Sonra da öğrendiği bu ahlâk kaidelerini

EROL GÜNGÖR'ÜN AHLÂK ANLAYIŞI

Güngör, ahlâk alanında mutlak ahlâk değerlerinin ve evrensel ahlâk ilkelerinin varolması gerektiğini düşünür. “Filozoflar ne kadar münakaşa ve şüphe ederlerse etsinler, ahlâkın değişmeyen değerleri vardır” (APSA, 22) der.

Ahlâken iyi davranışı “başkalarının hoşlanacağı davranış” şeklinde anladığımız zaman ise mutlak değerlerden ve evrensel ilkelerden bahsedebilmek mümkün olmaz. Erol Güngör’ün “iyi davranış” ile ilgili bu ifadelerini ahlâkın sosyal yönüne işaret etmek üzere yapılmış sosyo-psikolojik bir tesbit olarak görmemiz daha doğru olur. Çünkü o Değerler Psikolojisi’nde , “ahlâki iyi” nedir, nasıl tarif edilmelidir gibi felsefi bir soru çerçevesinde geliştirilmiş olan ahlâk felsefesi ile ilgili görüşleri özetlemekte (DP, 17 vd.), ama bunlar üzerinde derinleşip kendisi herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Kısaca Erol Güngör ahlâki değeri bir psikoloji problemi olarak ele almakta olduğundan felsefi tahlil gerektiren konulara girme ihtiyacı duymamaktadır.

Psikoloji, “değer nedir” ya da “değerin objektif bir temeli var mıdır” şeklindeki bir soru ile ilgilenmez, bu felsefenin cevaplamaya çalıştığı bir sorudur. Ayrıca bunun üzerinde ittifak edilebilen bir cevabı da yazık ki bulunmamaktadır. Bu sebepten Erol Güngör şöyle der: “Eğer ahlâki değer objektif bir temelini bulabilseydik anlaşmazlıklarımızdan kurtulur, kendimize şaşmaz bir rehber bulmuş olurduk. Çünkü bu temeli bulmak, iyi ve kötü konusunda herkesin kabul edebileceği esaslar bulmak demektir” (DP, 18).

Değer problemini psikoloji farklı bir şekilde ele alır. “Psikolojide değer önemli onun objektif bir esasa dayanıp dayanmamasında değil, fakat insan davranışlarının yol göstericisi olarak oynadığı roldedir. Bu bakımdan psikolog değeri sadece bir inanç olarak ele alır ve bu ona yeter.” (DP, 18)

Erol Güngör ahlâkın sosyal yönü üzerinde dururken; ahlâki değer ve kurallar konusunda, ferd ile toplum arasında tam bir uyum olduğunu düşünür. Bu anlamda “ahlâka en uygun davranışlarda bulunan kişi toplumun en çok kıymet verdiği kişi olacak, kötü ahlâk örneği verenler ise toplumun sert tepkileri ile karşılaşacaklardır” (APSA, 18) der. Ancak belirtmemiz gerekir ki bu arzu edilen bir durum olmasına rağmen her zaman gerçekleşmeyebilir. Denebilir ki pratikte ahlâki değer ve kurallar konusunda ferd ile toplum bir gerilim halindedir. Toplumun benimsediği ahlâki değer ve kuralların yanlış olduğunu savunan bir ferдин davranışlarını toplum gayri ahlâki olarak tanımlayacak ve ferd ile toplum arasında bir gerilim yaşanacaktır. Esasen Erol Güngör bu gerilimin farkındadır. Toplumun değişen sosyal gerçekliği ile ahlâkın evrensel değerleri arasındaki ilişki bahsinde bu konu üzerinde etraflıca durma imkanımız olacaktır.

Doç. Dr. Recep KILIÇ

AHLÂKIN KAYNAĞI MESELESİ

Ahlâkın kaynağı meselesi başlığı altında ahlâki kişiliğimizi nasıl kazandığımız sorgulanacak, ahlâki kişiliğin doğuştan mı getirildiği, yoksa çevrenin tesiriyle mi kazanıldığı tartışılacaktır. Burada cevabı aranan esas soru: İnsan davranışlarında soyaçekimin bir rolünün olup olmadığı, eğer varsa bu rolün önemi ve büyüklüğünün ne olduğudur.

Bu sorunun cevabını Erol Güngör "şahsiyet" kavramını inceleyerek bulmaya çalışır. Ona göre şahsiyet ile insanın yapıp etmeleri arasında çok yakın bir ilişki sözkonusudur. Çünkü şahsiyet, davranışlarına bakarak bir insan hakkında verdiğimiz genel hüküm demektir.

Ahlâkın kaynağı olarak soyaçekimi kabul edersek bu durumda yapılacak iş, "insan neslini tıpkı cins atların yetiştirilmesinde olduğu gibi fiziki ve fizyolojik bakımlardan ıslah etmek" olacaktır. Kaynak olarak soyaçekim değil de içinde yaşanılan toplum kabul edildiği takdirde de "eğitim yoluyla çocuk ve gençlere istediğimiz şekilde bir ahlâk aşlamak üzere gerekli çalışmaları" (APSA, 13) yapmamız gerekecektir.

Bu konuda Erol Güngör'ün görüşü açıktır. Ona göre ahlâki kişiliğimiz "ne sadece ana-baba yoluyla geçen irsi özelliklerden, ne de sadece toplum içinde öğrenilen davranış kaidelerinden ibarettir." (APSA, 13) Her ikisinin de ahlâki kişiliğin oluşmasında belirli bir rolü olmakla beraber soyaçekimin rolü topluma göre daha azdır ve bu rol doğrudan değil dolaylıdır.

Hemen belirtmelidir ki soyaçekim konusunda bir belirsizlik sözkonusudur. İnsan şahsiyetinde aileden gelen bazı benzerliklere rastlandığını inkar etmek mümkün değildir. Ancak "belli bir şahsiyet vasfı olduğu gibi ana-babadan çocuğa geçmekte midir, eğer geçiyorsa bu geçiş nasıl olmaktadır?" sorusunun cevabı bilimsel anlamda bilinmemektedir.

Erol Güngör'e göre ahlâki kişiliğin oluşmasında soyaçekimden ziyade biyolojik faktörlerin rolüne bahsetmek daha doğrudur. Troit bezinin az veya fazla çalışması ile cinsiyet ile ilgili hormonların faaliyeti biyolojik faktörlerin tesirine örnek olarak verilebilir. Mesela sözü edilen hormonların faaliyeti, "insanın daha kadınca veya daha erkekçe şahsiyet vasıfları göstermesinde bir rol oynamaktadır." (APSA, 15)

Ahlâki kişiliğin oluşmasında çevrenin rolünden bahsedilirken kastedilen fizik veya coğrafi çevre değil sosyal çevredir. Dağlık ve soğuk bölgelerde yaşayanların ferdiyetçi, bencil ve saldırgan, sıcak bölgelerde yaşayanların ise yumuşak huylu ve uyumlu oldukları gibi belli fiziki veya coğrafi çevrelerde belli insan tiplerinin yetiştiğini kabul etmek Erol Güngör'e göre son derece yanlıştır. Çünkü fiziki ve coğrafi çevrenin etkisi doğrudan değil dolaylı bir etkidir.

Sosyal çevrenin ahlâki kişiliğin oluşmasındaki rolü oldukça büyüktür. İnsan hangi durumlarda nasıl davranması gerektiğini içinde yaşadığı toplumun ya yetişkin fertlerinden ya da kendi yaşlılarından öğrenir. Sonra da öğrendiği bu ahlâk kaidelerini

EROL GÜNGÖR'ÜN AHLÂK ANLAYIŞI

kendinden küçüklere öğretir. Bu da ahlâkın “herşeyden önce bir eğitim meselesi” (APSA, 16) olduğunu gösterir. Ancak ahlâk eğitimi, okullarda veya okul şeklindeki kuruluşlarda verilen derslerden ibaret değildir.

Erol Güngör ahlâk eğitimi açısından toplumun bütününe bir okul, her insanı bu okulun “hem öğretmeni hem öğrencisi” saymanın mümkün olacağını düşünür. Bu tesbit, ahlâk kurallarının yaşantı haline dönüştürülmesi meselesinde son derece önemlidir. Çünkü her insanın ahlâk konusunda yerine göre öğretmen ve öğrenci hassasiyeti göstermediği bir toplumda okulda verilecek ahlâk eğitiminden beklenen sonucun alınması mümkün olamamaktadır.

TOPLUMDAKİ DEĞİŞİM KARŞISINDA AHLÂKIN DEĞİŞMEZLİĞİ MESELESİ

“Ahlâk, insanlararası münasebetlerin, yani toplum hayatının gerektirdiği davranışlarla ilgili bir kavram” (APSA, 12) olduğuna göre, toplumdaki sosyal değişimler karşısında ahlâk kurallarının durumu ne olacaktır? Ahlâki kurallar da toplumda zamanla meydana gelen değişimlere paralel olarak değişecek mi, yoksa değişime uğramaksızın sabit mi kalacaktır? Sosyal değişimlere paralel şekilde toplumun ahlâk kuralları da değişir dersek, o zaman ahlâkın insanlar üzerinde herhangi bir yaptırım gücünden söz etmek zorlaşır. Ahlâk kuralları zamani süreç içinde meydana gelen toplumsal değişimlerden bağımsızdır, herhangi bir değişime uğramaz dediğimizde de bu sefer, sosyal hayatın gerçeklikleri karşısında ahlâki kuralların uygulanabilirliğinden bahsedebilmek oldukça zorlaşır.

Ayrıca zaman içinde toplumda birtakım davranış tarzlarının değişikliğe uğradığı da inkarı mümkün olmayan bir durumdur. Acaba ahlâki değişmez kabul edersek, bu değişen davranış tarzlarını nasıl izah edebiliriz? İşte bu tür sorulara bu başlık altında Erol Güngör ile cevap bulmaya çalışacağız.

Toplumsal değişim karşısında ahlâkın değişip değişmeyeceği meselesine Erol Güngör, örf ve adetler ile ahlâk arasındaki farka dikkat çekerek çözüm getirmeyi dener. Ona göre, örf ve adetler “toplumların yaşayabilmek için yaptıkları bir icat” (APSA, 95) tan ibarettir. Dolayısıyla örf ve adetler bir toplum veya kültür içinde değişiklik gösterdikleri gibi, bir toplumun örf ve adetleri de başka toplumlarınkine benzemez. Dolayısıyla bunlar “mutlak değil izafi değerlerdir.” (APSA, 97)

İnsanlar arasında barış ve huzurun gerçekleştirilebilmesi için “ahlâkta üniversal (evrensel) kıymetler bulmayı gaye edinmemiz gerekir” (APSA, 99) diyen Erol Güngör gerçekte temel ahlâki değerlerin örf ve adetlerden farklı olarak değişmez karakterde, mutlak olduklarını düşünür. Aşağıdaki ifadeleri bu konuyu oldukça açık bir şekilde göstermek için yeterlidir.

“Sağlıklı bir toplum, ne sadece değişmeyen, ne hep değişen, fakat ‘istikrar içinde değişme’ gösteren bir toplumdur. Bu yüzden insan ferdinin toplumdaki ahlâk geleneklerine hep bağlı kaldığını veya öyle olması gerektiğini söylemek doğru olmaz.

Doç. Dr. Recep KILIÇ

Filozoflar ne kadar münakaşa ve şüphe ederlerse etsinler, ahlâkın değişmeyen değerleri vardır ve bunlar bütün zamanlarda ve yerlerde geçerli olagelmıştır: Aciz olanlara şefkat ve merhamet göstermek, başkalarının kişiliğine saygı göstermek, yakınlarına yardım etmek, dürüst davranmak vs. Bu genel değerler çeşitli cemiyetlerde ve ayrı zamanlarda birbirinden farklı şekiller almış, fakat şekillerin arkasındaki prensipler değişmemiştir. Toplumlari birbirinden ayıran asıl nokta bu prensiplerin uygulanmasında ve işleyebilir şekiller alıp almamasında ortaya çıkmaktadır. İşte bu noktada toplumdaki ahlâk kaidelerinin hayata uygun bir hale gelebilmesi için değişme geçirmeleri gerekir.” (APSA, 21-22)

Bu ifadelerin şüphe götürmeyecek şekilde gösterdiği husus şudur: Erol Güngör’e göre; zamana, mekana, kültüre göre değişmeyen mutlak ahlâk değerleri vardır. Ancak bu değerlerin sosyal hayata yansıma şekilleri toplumlara göre değişiklik gösterir. Ayrıca belli bir toplumda adı geçen değerlerin sosyal hayata yansıma şekilleri, o toplumda meydana gelen sosyal değişime uygun olmalıdır. Aksi halde ahlâki değerler, toplum hayatında kendilerinden beklenen etkin rolü yerine getiremezler.

Değerlerin yaşanan hayatın gerçekliklerine uygun hale gelebilmesi için değişim geçirmeleri ile relative olmalarını birbirine karıştırmamak gerekir. Relative olmaları durumunda sabit değişmez değerlerden söz etmek mümkün değilken, birinci durumda mutlak karakterde değişmez değerler vardır. Fakat bunların uygulama şekilleri zamana göre değişiklik göstermektedir. Mesela eski devirlerde servet sahibi kimseler halka iyilik olması için çeşme, köprü, ibadethane yaptırıyorlardı; o devirlerin toplum organizasyonuna göre “hayır işlemek” bu şekilde ortaya çıkıyordu. Fakat toplumun değişmesi ve gelişmesi sonunda “hayır hizmetlerinin cinsi de büyük ölçüde değişmiş, bunlar eğitim vakıflarına yardım etme, yardım faaliyetlerini teşkilatlandırma, hastahane kurma gibi sahalara kaydırılmıştır.” (APSA, 22) Bunlar, aynı ahlâki değerlerin toplumun değişen ihtiyaçlarına ve değişen organizasyonuna göre yeni şekiller aldığını gösteren örneklerdendir.

Ahlâkın şekli ile muhtevasının birbirinden ayırılması gerektiğini düşünen Erol Güngör, ahlâk alanında ortaya çıkan değişikliklerin şekil ile ilgili olduğunu ifade eder. “Biz ahlâkın şeklini muhtevasından pek ayırmayız. Ama asıl üzerinde durduğumuz nokta şekillerde ifade edilen manadır. Bu yüzden ahlâk kaidelerindeki değişimler esas itibariyle şekil ve biçim değişimleri halinde ortaya çıkar, biz aynı muhtevayı başka biçimlerde vermeye çalışırız. Birbirimize saygımızı ifade etmek için kullandığımız biçimler zaman içinde çeşitli değişimlere uğramakla beraber bizdeki saygı kavramı pek az değişmektedir... Pek çok hallerde şekil değişimle beraber muhteva ayakta kalıyorsa, bu demektir ki birtakım ahlâki değerler üniversal karakterdedir, yani her yer ve zamanda geçerli olabilir.” (APSA, 97-98)

Üniversal karakterde değişmeyen mutlak ahlâk değerlerine ahlâkın şekli ile muhtevası arasında bir ayırım yaparak ulaşmak gerçekten mümkün müdür? Mesela ilkel bir cemiyette bir kadının yaşlı ve aciz hale gelen kocasına yardımcı olmak gaye-

EROL GÜNGÖR'ÜN AHLÂK ANLAYIŞI

siyle onu öldürmesi, Eskimo'nun misafirine saygı göstermek için hanımını ikram etmesi, İspanyollar'ın Müslümanları ve Yahudileri şeytanın tasallutundan ruhlarını kurtarıp onlara iyilik etmek gayesiyle diri diri ateşte yakmaları gibi örnekler (APSA, 98), şekil ile muhteva arasında ayırım yaparak mutlak ahlâk değerlerine, evrensel ahlâk ilkelerine ulaşmanın mümkün olmadığını göstermektedir.

Bu noktada Erol Güngör'ün yaptığı; toplum hayatının huzur ve mutluluk içinde devamının ahlâk kuralları sayesinde mümkün olduğunu göstermek, ahlâk kurallarının bu işlevini etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için evrensel temel ahlâk ilkelerine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamak, evrensel ahlâk ilkelerinin mutlak ahlâk değerlerine bağlı olarak ortaya çıkabileceğine dikkat çekmektir. Erol Güngör, mutlak değerler ile evrensel ilkelere nasıl ulaşılacağı sorusunun cevabını da, filozoflar başta olmak üzere bu işle uğraşan kişilere bırakmaktadır.

Erol Güngör'ün ahlâk ile ilgili ele aldığı önemli kavramlardan biri de "namus"tur. Ona göre günlük hayatta ahlâk ile namus hemen hemen aynı manada kullanılmasına rağmen, namus ahlâki davranışın bütününe değil, ancak bir kısmını yani cinsel ahlâki ifade etmektedir. Namus kavramının ahlâkla neredeyse aynı manada kullanılıyor olması; cinsel ahlâkın, "toplumun en fazla önem verdiği ve en çok düzenlemeye ihtiyaç gördüğü bir davranış sahası" (APSA, 36) olmasından kaynaklanır. Cinsel konularda tam bir serbestliği savunanlara hak vermek mümkün değildir. Çünkü cinsel serbestlik çok defa cinsel problemleri çözmek için bulunmuş bir yol olmaktan ziyade başka türlü bunalımlarını çözemediği için, cinsel serbestlikte tatmin arayan insanların sıkıntısını aksettirmektedir.

Toplumun cinsel davranışları bir düzene sokmasının psikolojik bakımdan önemini Erol Güngör insanın hem kendi benliğine hem de başkalarının benliğine saygı duymasında görür. "Hiç kimse başkalarının cinsel ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan bir eşya veya mal değildir. Başkalarını köle olarak çalıştırmak, onları dilediği gibi kullanmak nasıl insan haklarına ve haysiyetine bir tecavüz sayılıyorsa, başkalarını kendi cinsel arzuları yolunda kullanmak ta insan haysiyetini çiğnemek manasına gelir." (APSA, 37)

Cinsel hayatın düzenlenmesinde icad edilmiş en büyük kurum Erol Güngör'e göre evlilikdir. Bu yönüyle evlilik sadece sosyal bir kurum değil aynı zamanda çok elverişli psikolojik bir tatmin yolu olarak görünür. Çünkü evlilik "ferdin ihtiyaçları ile toplumun kaidelerini tam bir uyum haline getiren bir müessesedir." (APSA,39)

Evlilik kurumunun sözkonusu olduğu yerde aile kendiliğinden gündeme gelecektir. Çünkü "evlenmek herşeyden önce bir aile kurma demektir" (APSA, 40)

Aileyi toplumu meydana getiren en küçük parça olarak kabul eden Erol Güngör, ailenin doğuşuna yol açan sosyal sebeplerin yanında biyolojik sebeplere de dikkat çeker. Bunlardan birincisi, "insan cinsinde belirli bir çiftleşme devresinin bulunmaması" ikincisi "insan cinsinde ana ile çocuk arasında bağlılığın çok uzun sürmesi" son olarak da "erkeğin kadına olan hakimiyeti" (APSA, 207) dir.

Doç. Dr. Recep KILIÇ

Ailenin belirgin temel fonksiyonlarını ise Erol Güngör; topluma yeni üyeler kazandırmak insandaki cinsi iştihayı sınırlayıp belli bir kanala sokmak ve miras yoluyla servetin dağılımını düzenlemek suretiyle ekonomik faaliyetleri kontrol etmek olarak gösterir. Bunlar içinde en büyük önemi de, insan neslinin devamı için çocuk meydana getirip yetiştirmeye atfeder.

İnsan için aile önemlidir, çünkü insan aile sayesinde sosyal bir kimlik kazanmakta, sıradan herhangi bir olgu olmaktan kurtulabilmektedir. "Çocuğun toplum içindeki hüviyeti ailesinden gelir, onun belli bir yaşa kadar sorumluluğu da ailesine aittir. belli bir sosyal gruba bağlı oluşu ve ondan gelen bir karakter edinmesi, çocuğu, sürü içindeki herhangi bir koyun veya isim yerine numara ile çağrılan bir mahkum duruma düşmekten kurtarır." (APSA, 218)

AHLÂKİ TUTARSIZLIK MESELESİ

Ahlâkın bilgi, duygu ve davranış olmak üzere üç boyutuna dikkat çekip bunlar arasındaki ilişkileri tahlil eden Erol Güngör, "ahlâki tutarsızlık" ile, kişinin ahlâki bilgisi ile ahlâki davranışları arasındaki uyumsuzluğun sebepleri üzerinde durur.

Ahlâki bilgi, ahlâki değerler hakkındaki bilgi demektir. Buna, "ahlâki düşünce" veya "ahlâk anlayışı" (APSA, 41) da demek mümkündür. Ahlâki değerlerin bilgisi demek olan ahlâki bilgi, belli bir davranışın yapılması veya yapılmaması yönünde bir bilgidir. Dolayısıyla her alanda olduğu gibi ahlâk alanında da bilgi davranışa kılavuzluk eder.

Ahlâki hayatta bilgi ile davranış arasında birbirini gerektirme ilişkisi yoktur. Bu sebepten de ahlâk alanında ahlâki bilgi ile ahlâki davranışın her zaman birbirini tutmaması birinci derecede bir problem olarak ortaya çıkar. Çünkü ahlâk bakımından kötü hareket eden kimselerin büyük bir kısmı, yaptıkları hareketlerin doğru olmadığını bildikleri halde o şekilde davranırlar. Üstelik bazı davranışların sonunda bizim tahmin ettiğimiz heyecan hallerinin de tam tersi görülür. Kopya çeken öğrencinin suçluluk duyacağı yerde kahramanlık taslaması gibi.

Ahlâki tutarsızlık, sadece bilgi, duygu ve davranış arasındaki uyumsuzluklardan ibaret değildir. Bazı hallerde belli bir ahlâki davranışı doğru bulan kimselerin başka durumlarda aynı davranışı yanlış saydıkları da görülür. Bu durumda ahlâk alanında cevabı bulunması gereken öncelikli sorulardan birisi şu olmaktadır: "Ahlâkın üç boyutu arasındaki veya çeşitli durumlarda yapılan ahlâki davranışlar arasındaki tutarsızlıklar neden ileri geliyor, bunları ortadan kaldırmak için ne gibi çareler bulunabilir?" (APSA; 43)

Erol Güngör'e göre ahlâki tutarsızlığın birden çok sebebi vardır. Bunlardan birisi ahlâki değerlerin diğer değerlere göre daha önemsiz kabul edilmesidir. Bu duruma estetik ve iktisadi değer açısından şu örnekleri verir. "İktisadi değerleri ön planda tutanların çok defa ahlâk standartlarını çiğnedikleri görülür; çok kazanarak çok birik-

EROL GÜNGÖR'ÜN AHLÂK ANLAYIŞI

tirmeye veya harcamaya kıymet verenler, vergi kaçakçılığı yapabilir, haksız kazanç ve ticaret yollarına başvurabilirler. Bütün bunlar insan hakkında çok kısır, dar görüşlere sahip olmaktan ileri gelmektedir. Herşeyi estetik açıdan değerlendirenler, insanı zevk için yaşayan bir asalak gibi görmektedirler. Herşeye iktisadi açıdan bakanlara göre de insan, midesi ve barsakları için yaşayan acayip bir hayvandır.” (APSA, 46) Bu türden ahlâki tutarsızlıkların olmaması için ahlâkın dışındaki diğer bütün değer sistemlerinin ahlâkın sınırlarını aşmayacak şekilde işlemesi gerekmektedir.

Ahlâki tutarsızlığın bir başka sebebi olarak, insanın iç tutarsızlığını gösteren Erol Güngör, cin-peri hikayelerinin aslı bulunmadığına inanan kimsenin yine de karanlıkta sokağa çıkmaktan veya yalnız kalmaktan korkmasını örnek verir. Benzer şekilde yalan söylemenin ahlâka aykırı olduğunu bilen bir kimse de gözünü kırpmadan yalan söyleyebilmektedir. Bu konudaki tesbiti de oldukça önemlidir. Bir insanın yaptığından utanması için ahlâki bilgisinin “onda suçluluk duygusu uyandıracak nitelikte olması gerekir.” (APSA, 47)

Burada üzerinde durmamız gereken nokta “insanda suçluluk duygusu uyandıracak ahlâki bilginin niteliğini belirleme” meselesidir. Yani burada şu sorunun cevabı açık bir şekilde verilmek durumundadır: *Hangi ahlâki bilgi ya da hangi kaynaktan gelen ahlâki bilgi insanda suçluluk duygusu uyandırabilir?*

Bu sorun Ahlâk Felsefesinin cevabını aradığı en önemli sorulardan birisidir. Erol Güngör ahlâk meselesini sosyal psikoloji açısından ele aldığı için bu sorunun cevabı üzerinde yoğunlaşmamış hatta bu soruyu sorma ihtiyacı duymamıştır. Kanaatimiz odur ki mutlak varlık olan Cenab-ı Hak ile irtibatı kurulamayan bir ahlâki bilginin insanda suçluluk duygusu uyandırmasını beklemek boşunadır. Niçin böyle düşündüğümüzün sebepleri “Ahlâkın Dini Temeli” isimli çalışmamızda ayrıntılı olarak bulunabileceği ve esas konumuz da bu olmadığı için, burada sadece bu tesbiti yapmakla yetiniyoruz.

Erol Güngör insanları toplumda ahlâki tutarsızlıklara seykederek dış tesirlere de dikkat çeker. Bu dış tesirlerden birisi toplumdaki hukuk kuralları ile ahlâk kuralları arasındaki uyumsuzluk, diğeri de eğitim sisteminin toplumun ahlâk değerleri ile çatışıyor olmasıdır. Bu konuda söyledikleri yorum gerektirmeyecek kadar açıktır: “Toplumda insanları ahlâk-dışı davranışa iten başlıca sebeplerden biri, vicdanları rahatsız edecek bir adalet ve kanun sisteminin varoluşudur. Bir ülkenin kanunları o toplumdaki ahlâk kurallarının resmi müeyyide altına alınmış şekilleri olmalıdır. Kanunlarla ahlâk kuralları birbirine uymadığı zaman, insanlar, bunlardan birini çiğnemek zorunda kalırlar. İkinci önemli sebep ise, eğitim sisteminin toplumda geçerli olan ahlâk kuralları ile çatışmasıdır. İnsanın ailede öğrendiği şey okulda kusur sayılırsa, okulda öğrendiği şey mahkemede suç sayılırsa, neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilmeye ve dolayısıyla ahlâklı davranmaya imkan yoktur.” (APSA, 86)

AHLÂKIN DİN VE HUKUK İLE İLİŞKİSİ

Din ve ahlâk konusunu "ideal adalet" kavramını yorumlarken ele alan Erol Güngör, dini, ahlâki hayatın en büyük kaynaklarından biri olarak görür. O'na göre din, ferдин davranışlarını düzenleyen sistemlerin en önemlisidir. Dinin ilahi kaynağa dayanan bir ahlâk sistemi vardır. Hemen her sahada ahlâki buyrukları olan dinde "bugün bütün insanlar için geçerli sayabileceğimiz ahlâk kaidelerinin hepsini" bulmak mümkündür. Esasen ona göre "din, kaynağını Tanrı'dan alan bir ahlâk sisteminden ibarettir." (APSA, 117)

Dini "ilahi kaynaklı" bir ahlâk sistemi olarak gören Erol Güngör'ün din konusundaki görüşü burada açık değildir. "Dini, -özellikle dinden İslam'ı anladığını belirtir (APSA, 115)- ilahi de olsa bütünüyle bir ahlâk sistemine mi indirgediği yoksa dinin bir boyutuna mı dikkat çektiği belli değildir.

Din ve ahlâk ilişkisi, Erol Güngör'ün üzerinde özel olarak yoğunlaştığı bir konu değildir. Ancak ahlâk ile din arasındaki ilişki konusunda ahlâki din ile değil de, dini ahlâk ile temellendirdiği intibamı veren bazı ifadeleri vardır. Bu bakımdan Alman filozofu Kant'ı hatıra getirir. Din ve ahlâk ilişkisinde olduğu gibi, dinin ahlâk ile temellendirilmesi konusunda da şu ifadeleri oldukça önemlidir:

"Ahlâki değerler, manevi değerlerin en önemlileri oldukları için, onları daima ön planda tutuyoruz. Manevi sistemlerin en ilerisi olan dinler bile, büyük ölçüde birer ahlâk sistemidirler: İnsanların Tanrı ile ve öbür insanlarla ilişkilerini düzenleyen, bu ilişkilerde neyin iyi neyin kötü olduğunu anlatan bir sistem. İnsan topluluklarında dinin çok büyük etkilerinin görülmesi daha çok bu yüzden, yani dinlerin ahlâk hayatını düzenleyişi yüzündendir. Hiç bir cemiyet, ahlâktan uzak yaşayamayacağına göre, dinden uzak yaşaması da düşünülemezdi. Fakat dinlerin tabiatüstü inançlarını kendine göre yanlış bulan veya dinin sadece tek tek ferdlere ilgilendiren bir vicdan meselesi olduğunu söyleyenler bile ahlâkın önemini ve gerekliliğini inkar edemezler." (APSA, 19-20)

Görüldüğü gibi Erol Güngör'e göre, din ile ahlâk arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. İnsanın psikolojik ve sosyolojik yapısı onun bir ahlâk varlığı olduğunu gösterir. Ahlâki bir varlık olduğu için dine ihtiyacı vardır. Burada dinin varlık sebebi ahlâk ile temellendirilmektedir. Diğer taraftan da din ahlâka kaynaklık etmekte, ona evrensel ahlâk ilkeleri kazandırmakta, manevi bir yaptırım gücü temin etmektedir.

Erol Güngör hukuk ile ahlâk arasında da çok yakın bir ilişki kurar. "Hakkın ve haksızlığın ne olduğunu araştırması" (APSA, 117) bakımından hukuku bir ahlâk sistemi olarak görür. Çünkü ona göre hukukun temel prensiplerinden biri kanun ve nizamın ülkedeki ahlâk anlayışını aksettirmesidir. "Eğer bir memlekette insanlar anne ve babaların küçük çocuklara bakmakla yükümlü olduklarına inanıyorlarsa, devlet bu inancı bir kanun haline getirir, aksine hareket edenlere ceza verir. Böylece hukuk, kamu vicdanının devlet gücü ile kuvvet kazanması ve devletin ahlâki koruyucu bir tavır alması demek olur." (APSA, 120)

İşte bir toplumun ahlâk kuralları, hukuk kuralları vasıtasıyla devlet eliyle korunup desteklenmezse, orada ne ahlâkın ne de hukukun korunması mümkün olur. Böyle bir toplumda ahlâki tutarsızlıklar ortaya çıkar, gayri meşru işler meşruiyet kazanır. Bu konuda Erol Güngör'ün şu ifadelerine dikkat çekmekte fayda vardır: "Hukuk kaideleri bir bakıma devlet

EROL GÜNGÖR'ÜN AHLÂK ANLAYIŞI

gücü ile korunan ahlâk kaidelerinden ibarettir veya öyle olması gerekir.” (APSA, 157) “Bir ülkenin kanunları o toplumdaki ahlâk kurallarının resmi müeyyide altına alınmış şekilleri olmalıdır. Kanunlarla ahlâk kuralları birbirine uymadığı zaman, insanlar, bunlardan birini çiğnemek zorunda kalırlar.” (APSA, 86)

Bu ifadelerden Erol Güngör'ün ahlâk ile hukuk arasında tek taraflı bir ilişki kurduğu, yani ahlâkın etkin olabilmesi için hukukun caydırıcı maddi müeyyidelerine ihtiyacı olduğunu düşündüğü sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü onun düşüncesinde ahlâk ile hukuk arasındaki ilişki tek taraflı değil çift yönlüdür. Nasıl ahlâkın hukuki müeyyidelerle desteklenmesi gerekiyorsa, hukuk da varlığını ahlâk sayesinde koruyan bir değer sistemidir.

“Hukuk bizim ahlâk nizamımızı koruyan bir sistem olmakla beraber, o da yine ahlâkın desteği ile ayakta durabilir. Devlet ahlâklı insanların cemiyetteki hakimiyetini belirten bir müessese olarak ortaya çıkar. Başı bozuk ve tutarsız kalabalıklardan devlet çıkmaz. Bu gücün ayakta durabilmesi de yine ferdlerde kuvvetli bir ahlâki vicdanın teşekkülü sayesinde mümkündür. Hiç bir devlet, ne kadar güçlü olursa olsun, suç işlemeye her an yatkın insanların çoğunluğu meydana getirdiği bir yerde hukuk düzenini ayakta tutamaz. Hakikatte bizi ahlâki davranışa zorlayan şey devletin polisi değil, vicdanımızdır. Biz kendi davranışlarımızı kontrol edebilecek bir ahlâki olgunluğa erişemeseydik devlet herkesin arkasına bir polis takmak zorunda kalırdı ki bu imkansızdır.” (APSA, 157-158)

Hukuk kuralları “devlet gücüyle korunan ahlâk kuralları” olarak anlaşıldığı zaman, ahlâk-hukuk ilişkisi bahsinde karşımıza “devlet” kavramı çıkar. Devletin ahlâki koruma bakımından oynadığı son derece hayati bir rol vardır. Devlet bu rolünü gereği gibi yerine getiremediği zamanlarda, toplumda ahlâklı insanlar sanki büyük bir ahlâksızlık yapmış kişiler olarak muamele görebilirler. Filimlere konu olmuş olan “Namussuz Namuslu” tiyatrosu, bu paradoksal durumu belirtmek için kullanılır. Sözü ettiğimiz bu konuda Erol

*Ahlâk ile hukuk arasında sözü ettiğimiz bu çift yönlü ilişki kurulamadığı zaman, bundan sadece ahlâk değil hukuk sistemi de etkilenecektir. Hukuk ile ahlâk ayrılığı konusunda Erol Güngör şunları söyler: “Hukuk - ahlâk ayrılığı, hukuk sisteminin ferdi vicdanlara daha zayıf bir şekilde aksetmesine yol açabilir. Çünkü ahlâk kaideleriyle hukuk kaideleri arasındaki başlıca farklardan biri birincilerin şahsın samimi inancına dayanmalarına karşılık ikincilerde bu inancın pek az görülmesidir. Ahlâka uygun hareket eden insan yaptığı işin doğru olduğuna inanmıştır, kanuna uyan insanın böyle olması gerekmez. Ahlâkta samimi inanç esastır, bu yüzden mesela amcasının mirasına kavuşmak için ona hoş görünen insan ahlâka uygun davranmış sayılmaz, ama kanunlara uyanın hangi sebeplerle uyduğu araştırılmaz. Bu yüzden kanunlar çok defa kimin hakkını koruduğu belli olmayan keyfi ve zorlayıcı birer kaide şeklinde görülmektedir. Düzenleyici cinsten (trafik kanunu gibi) kanunlar için bu türlü bir endişe fazla sözkonusu olamaz, ama medeni hukuk ve ceza hukuku gibi sahalarda İslâm ahlâkının gözönünde tutulmaması sosyal vicdanla hukuk arasında devamlı sürtüşmelere yol açmaktadır. Eğer lâik hukuk kaideleriyle uzlaşan bir lâik ahlâk kurulabilseydi bu sürtüşmenin ortadan kaldırılması - hiç değilse teorik planda - mümkün olurdu, ama lâik ahlâk şimdilik gerçekleşmesi şüpheli bir idealden ibaret bulunmaktadır.” (İBM, 108)

Doç. Dr. Recep KILIÇ

Güngör'ün söyledikleri son derece önemli ve ayrıca bir yorum gerektirmeyecek kadar da açıktır:

“Devletin asıl fonksiyonu ahlâki vicdana karşı yapılan tecavüzlerin yaygınlaşmasını önlemektir. Her cemiyette gerek ferdi sapıklıklardan, gerekse bizzat cemiyet bünyesindeki bazı aksaklıklardan dolayı daima suç işleyenler bulunacaktır. Devletin gücü sayesinde bu ahlâk-dışı hareketler kamu gözünde de ayıplanması gereken birer sapıklık şeklinde görülür ve az çok birer istisna halinde kalırlar. O kadar ki, birtakım suçların işlenmesi ve bunların ceza görmesi bizim vucdanımızı pekiştirmeye yarar. Ahlâk-dışı sayılan hareketlere bakarak kendi ahlâkımızın gücünü hesaplarız. Fakat ahlâkın çiğnenmesi karşısında devletin gücü harekete geçemediği takdirde hak ile haksızlığın, ahlâk ile ahlâksızlığın ölçülerini kaybetmemiz çok kolaydır. Böyle bir durumda zayıf insanların bencillikleri tahrik edilecek, kuvvetli şahsiyet sahipleri ise ahlâklı kalmak ile yaşamak arasında zorlu bir tercih yapmaya itileceklerdir. Daha kötüsü, ahlâk-dışı hareketlerin yaygınlaşması neticesinde ahlâklı insanlara genel ahlâk çizgisinden sapmış gözütyle bakılacaktır.” (APSA, 158)

Bütün bu söylenenlerden Erol Güngör'e göre devletin ahlâkın üstünde veya ahlâka konu olmayan bir kurum olarak anlaşılması yanlış olur. Çünkü ona göre devletin bizatihi kendisi de ahlâkın bir parçası olarak ele alınmalı, ahlâkın dışında bir devlet düşünülmemelidir. “Gerçi bu organizasyonun ahlâk ve hukuk dışındaki gayeler için kullanıldığı haller de pek çoktur, ama bunları geçici ve istisnai durumlar diye görmeliyiz.” (APSA, 159)

Görüldüğü gibi Erol Güngör, ahlâk, din ve hukuk arasında olmazsa olmaz türden karşılıklı bir ilişki kurmaktadır. Hem din hem de hukuk ahlâka yaptırım gücü sağlamaktadır. Dinin yaptırımı manevi hukukun yaptırımı maddidir. Hukukun yaptırım gücü devlet eliyle kanunlar vasıtasıyla sağlanır.

Günümüzde sık tekrarlanır hale gelen “küreselleşme” olgusunun farkına oldukça erken varan Erol Güngör, tek bir toplum gibi karşı karşıya gelmesi beklenen dünyada “ahlâkî değerler bakımından da benzer ve ortak noktaların ortaya çıkması”ndan (APSA, 103) söz eder. Gerçekten de gelişen teknolojinin sağladığı imkanlarla pek çok bakımdan tek bir toplum olma yolunda olan dünyamızda, milletlerin kendi ahlâkî değerlerini nasıl muhafaza edebilecekleri, başka bir ifadeyle milli kimliklerini nasıl koruyacakları meselesi, hayati önemi haiz bir konu olarak tartışılır durumdadır. Bu konuda Erol Güngör'ün söylediklerinden şunları çıkarmamız mümkündür:

1. Küreselleşen dünya tek bir toplum haline gelmektedir. Bunun anlamı toplumların bir anlamda milli kimliğini oluşturan şahsiyet özellikleri arasındaki farkların yavaş yavaş ortadan kalkması demektir. Çünkü küreselleşme süreci içinde ahlâkî kişiliğin oluşmasında oldukça etkili olan sosyal çevre ve bu çevreye hakim olan ahlâkî değer ve ilkeler arasındaki farklar zaman içinde ya tamamen kalkacak ya da son derece azalacaktır. Bunun sonucunda mutlak ahlâk değerlerine, evrensel ahlâk ilkelerine sahip olan milletler, kimliklerini koruyacaklar, diğerleri ise zaman içinde kendi kimliklerini yitirip yeni bir kişilik kazanacaklardır. Yeni bir kişilik kazanma işi, zorlamayla değil, kendiliğinden belki de farkında olmadan gerçekleşecek bir benimseme şeklinde olacaktır. Çünkü Erol Güngör'e göre ahlâkî kişilik, sosyal çevrede oluşur, ve sosyal çevrenin bütünü ahlâk eğitiminin yapıldığı bir okul durumun-

EROL GÜNGÖR'ÜN AHLÂK ANLAYIŞI

dadır. Sosyal çevrenin sınırları ise şimdikinden farklı olarak dünyanın sınırlarıyla örtüşür hale gelme yolundadır.

2. Küreselleşen dünyada insanların kazanacakları ortak ahlâkî kimlik ya da kişilik, mutlak ahlâk değerlerince belirlenecektir. Mutlak ahlâk değerlerine, evrensel ahlâk ilkelerine sahip olan toplumlar kimliklerini koruyup, küre içinde erimeyecekler, başka kimlikleri zorlanmadan eritecek ve onları kendi kimlik kalıplarına dökceklerdir. Bu sebepten küreselleşen dünyada milli kimlikleriyle varolmak isteyen toplumlar, ahlâkî değerlerinin mutlak olup olmadığını, ahlâk ilkelerinin evrensel karakterde bulunup bulunmadığını gözden geçirmek durumundadırlar. Eğer mutlak değerler ile evrensel ilkelere sahip değillerse, evveliyetle bunlara sahip olmanın uygun yolunu bulmalıdırlar.

3. Ahlâk konusunda üstesinden gelinmesi gereken en önemli problemlerden birisi, kişinin ahlâkî bilgisi ile yapıp-etmeleri arasındaki uyumsuzluk demek olan “ahlâkî tutarsızlık” meselesidir. Erol Güngör'ün ahlâkî tutarsızlığın sebepleri ile ilgili tesbitleri de son derece önemli ve üzerinde özel olarak durulması gereken tesbitlerdir. Onun fikirlerinden hareketle ahlâkî tutarsızlığın sebeplerini önce “bireye bağlı olanlar” ve “bireyden bağımsız olanlar” olmak üzere ikiye ayırmamız mümkün gözükmemektedir.

3.a. Ahlâkî tutarsızlığın bireye bağımlı olan sebeplerinden ilki, kısır ve dar bir insan anlayışına sahip olmak, ikincisi ise ahlâkî bilginin kişide suçluluk duygusu uyandıracak nitelikte olmamasıdır. Dolayısıyla Erol Güngör'e göre ahlâkî tutarsızlıkların önüne geçilebilmesi için yapılması gereken ilk iş; insana, hayatın anlamını ve gayesini kavratacak bütüncül bir insan anlayışı kazandırmaktır. Hayatı ve içinde yaşadığı âlemi doğru ve bütünlüğü içinde anlayan ve anlamlandıran bir insan, birtakım tutarsızlıklardan da kaçınacaktır. Yapılacak ikinci iş de; insanı, aykırı davrandığında kendisinde suçluluk duygusu uyandıracak nitelikte ahlâkî bilgi ile donatmaktır.

Burada bütünlüğü içinde insanı kavramamıza yarayacak kuşatıcı bir “insan anlayışı”nı nerede bulacağımız sorusu akla gelebilir. İslâmın Bugünkü Meseleleri'ndeki şu ifadeleri üzerinde, bu soruyla irtibatlı olarak düşünülürse, cevabın nerede aranması gerektiği anlaşılabilir diye düşünüyorum.

“... İnsan, İslâm'a göre, Allah'ın halifesidir. Kur'an'da defalarca, Allah'ın herşeyi insanın istifadesi için yarattığı bildirilmektedir. Bu türlü bir insan anlayışı başka herhangi bir doktrinde mevcut değildir ve böyle bir kıymet sistemi dünyanın bütün teorilerinden daha üstündür.” (İBM, 247)

Bu ifadeler bize Erol Güngör'ün, kuşatıcı bir insan anlayışının dinde bulunabileceğini düşündüğü izlenimini vermektedir. Ayrıca dine ait dikkat çektiği bazı özellikler de bu kanaatimizi destekler niteliktedir: “İnsanı dünyadaki yalnızlığından kurtarmak. ona kainatta belli bir yer vermek, hayatın mâhiyeti ve hikmetini anlamasına yarayacak bir izah şeması sunmak ve nihayet bütün bunları bilginin sınırlı gücüne değil de imâna dayandırmak.” (İBM, 56)

Doç. Dr. Recep KILIÇ

“... insanı anlamakta ilmi bilgiye olduğu kadar sanatçının sezgisine, ahlâkçının iç müşahedesine, din adamının görüş açısına muhtaç bulunuyoruz” (İBM, 114) diyen Erol Güngör’e göre din, “kuşatıcı insan anlayışı” konusunda tek kaynak demek değildir, bu konuda din’in yanında ilim ve sanat ta istifade edilecek kaynaklar durumdadır.

Ahlâkî tutarsızlığa düşmemek için ihtiyaç duyulan, “aykır hareket ettiğinde insanda suçluluk duygusu uyandıracak” nitelikte bir ahlâkî bilgi nasıl ve nereden elde edilebilir şeklinde başka bir soru daha vardır. Kanaatimizce bu nitelikte bir bilgi, değişmez mutlak değerler ile irtibatlandırıldığında mümkün olabilir. Değerlerin değişmez, mutlak bir varoluşa sahip olabilmeleri mutlak varlık ile temellendirildiklerinde mümkün hale gelir. Mutlak varlık ise din kurumunu gerekli kılar. Dolayısıyla insanda suçluluk duygusu uyandıracak nitelikte bir ahlâkî bilgi, din’in Allah’ı ile irtibatlandırılan bir bilgidir. Bu bakış açısıyla düşünüldüğünde Erol Güngör’ün şu ifadeleri, konuyu oldukça anlaşılır bir hale getirmek için yeterlidir:

“Dinin getirdikleri dışında hiçbir değişmez kıymet yoktur, insanlığın bütün diğer kıymetleri yer ve zamanla sınırlı olmuştur ve objektif bilgi vermek itibarıyla en sağlam görünen ilim de hep birbirinin yerine geçen teorik şemalardan ibarettir. Bu şemalar muhakkak ki gitgide mükemmel yaklaşma istikametindedir, ama onlarda esas olan yine değişmedir. Şu halde insanoğlu bugün doğru sayılanın yarın yanlış çıktığı, bugün güzel görünenin yarın çirkin ilan edildiği bir dünyada, kendisini bu sonsuz dalgalanmalardan kurtaracak değişmez değerlere sarılmak zorundadır, dinin başlıca fonksiyonlarından biri ise bu türlü ezeli ve ebedî değerler getirmektir.” (İBM, 243)

• 3.b. Ahlâkî tutarsızlığın bireyin dışında gerçekleşen harici sebepleri olarak, ahlâk kuralları ile kanunların uyumsuzluğu ve ahlâk sistemi ile eğitim sisteminin çatışmasını göstermesi de, Erol Güngör’ün üzerinde durulması gereken önemli tesbitleridir. Herhangi bir toplumda sözkonusu bu çatışma durumları giderilmediği sürece, ferd için ahlâkî tutarsızlıklardan kurtulmak, her zaman mümkün olamayacaktır.

4. Cinsel ahlâk ile ilgili olarak, “hiç kimsenin başkasının cinsel ihtiyacını karşılamaya yarayan bir eşya veya mal olarak görülmemesi gerektiği” şeklindeki değerlendirmesine katılmamak mümkün değildir.

5. Ahlâk, hukuk ve din ilişkisi konusundaki tesbitleri de üzerinde derinliğine düşünülmesi gereken tesbitlerdir. Hukukun caydırıcı müeyyidesi ile desteklenmediği takdirde ahlâkın, ahlâkî bir zemin üzerine temellendirilmediği takdirde de hukukun tesirli olamayacağı, devletin kanunlar yoluyla ahlâkî koruma konusundaki işlevini yerine getirmediği durumlarda ahlâklı kişilerin “ahlâksız” muşçasına muamele görür hale gelecekleri şeklindeki tesbitleri de son derece yerindedir.

6. Erol Güngör, ahlâk ile yazdıklarında meslek ahlâkına sonuna kadar sadık kalmış nadir yetişecek bir ilim adamımızdır. O bir sosyal bilimci olarak ahlâk problemlerini tesbit etmiş, özel felsefi değerlendirme gerektiren bazı konulara bilim adamı olarak müdahale etmemiştir.